

Белчо Кръстев (Шумен)

ХРИСТИЯНСТВОТО В ПРЕСЛАВСКАТА ТОПОНИМИЯ

Макар и силно засегната от османското нашествие, топонимията на Преславско не е загубила много от старинните си названия.

Известният дубровнишки търговец Павел Джорджич, минал по тези земи, свидетелства през 1595 г., че районът е бил населен тогава “повече с християни, нежели с турци”. Джорджич пише, че “**Гор̀иле** (б. м. – дн. Герлово) било “населено с голям брой славяни, които са много войнствени”. И днес са съхранени старинни названия като **Бож̀урица**, **Брат̀ила**, **Брест̀ака**, **Вь̀билин дол**, **Вь̀лкаш̀ина**, **Вь̀сен̀ака**, **Г̀олеша**, **М̀окреш**, **О̀тъка**, **Пар̀на̀рица**, **Лясковец** и още ред други.

През XVII в. настъпват съществени промени в състава на мизийското население (в дн. СИ България). Заселването на турски колонисти от Персия и Арабия по българските земи е истинска трагедия за нашия народ. Ориенталски вид добиват много селища в Герловска област. Асимилаторската и колонизаторска политика на Турция се усилва по време на руско-турските войни. Тогава много български семейства и цели родове се изселват в Бесарабия.¹

Преселванията стават и по време на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. и през Междусъюзническата война (1913 г.). От Герлово турци се изселват през 1920 – 1939 г. В първите години след Освобождението в Герлово прииждат и се заселват българи от Чирпанско и Шуменско, а след 1900 г. – от Ловешко, Севлиевско, Котленско, Преславско, Силистренско, Чорленско и др.; бежанци тракийци от Кюстендилско, Горнооряховско... След 1920 г. заселници идват и от Босилевградско, Кюстендилско, Казанлъшко, Свищовско, Търновско, Габровско и нова вълна бежанци от Тракия. Това благоприятно повлиява и върху местната топонимия и антропонимия.

Ономастичните проучвания² на района показват, че турски названия

са само няколко ойконима, предимно в Герлово. Това е характерно и за хидронимията, и за множеството местностни названия от землището на бившата Преславска околия. (Незначителни следи в топонимията оставят татарите и черкезите, временно обитавали тези земи. Няколко МИ свидетелстват за присъствието на румънско пастирско население, на каракачани и др.).

В настоящето изложение ще насочим внимание върху онѝми, непосредствено възникнали от религиозния християнски живот³ по тези земи. Такива например са хидроними от рода на **Пѝповото ѝзворче**, намиращо се южно на 11 км от центъра на гр. Върбица в местността **Пѝпов борѹн**, **Пѝпския кладенец** в с. Суха река, **Хаджѝевия кладенец** източно на 1 км от центъра на с. Миланово и др.

В групата на културно-историческите местностни имена, освен оними във връзка с исторически събития, не е малък броят на названията, свързани с култови вярвания, с религиозни представи и др. По тези именно топоними съдим и за силното влияние на християнската религия както през робските години, тъй също и преди, и след тях.

Във връзка с култови сгради, оброчища и др. са: **Бѝжка**, **Бѝжи баѹр**, **Златната (Кръглата) църква**, **Манастира**, **Златарския манастир (метѝх)**, **Черкѝвището** и др.

За погребения и гробове свидетелстват: **Грѝбницата**, **Грѝбищата**, **Старите грѝбища**, **Грѝбището**, **Грѝбовете**, **Могѝлата**, **Пѝповата къщичка**, **Под грѝбището**, **Над грѝбището** и др.

Почти няма селище от проучвания район, в чието землище да няма християнски гробове и стари или по-нови гробища. В някои селища черковните храмове са доста мащабни. Строени са обикновено в последните десетилетия на османското робство. Така например черковен храм в гр. Велики Преслав е строен през 1806 г., а в с. Драгоево третата по ред черковна сграда по време на робството е съградена през 1871 г. Размерите ѝ са наистина внушителни: 11 м дължина, 12 ширина и 6 м височина. Дебелината на зидовете е между 0,8 и 1 м. Построена е от камък, таванът ѝ е сводест, подпрян с масивни колони. Майсторът-строител е бил от Великотърновско и се именува Уста Драгошин.⁴ Храмът е богато изографисан от прочути майстори-зографи. Дърворезбата навярно е правена от тревненски резбари.

По архитектурен план повечето храмове в Преславско (вж. например черквите в селата Осмар, Златар, гр. Върбица (от 1842 г.) и др.) са в

стил, типичен за възрожденската псевдобазилика. Свой икони в тези храмове оставят известни зографи, измежду които Васил Хр. Беделев, Никола Василев и др.⁵ Всичко това е благодарение на църковните християнски традиции по тези земи. Само в Герлово например са разкрити основите на повече от 12 църкви от XI-XIII в.⁶

Интересни във връзка с нашата тема са топонимите **Бџка** (с. Драгоево), **Бџи баѝр** (гр. Върбица), **Манастѝра** (гр. Преслав), **Църкѝвния прѝпек** (с. Драгоево), **Манастѝр** (гр. Върбица), днес под водите на язовир В̀ница и др., а също тъй и ойконима Тр̀ница.

Местността **Манастѝра** е на изток около 2 км от дн. Велики Преслав, под местността **Заб̀ите**. Сградата на манастира е строена през 1888 г. Сега постройката е заета с експонати на Преславския музей.

Църковни обекти през християнската епоха ще да е имало в м. “Черкѝвището”, южно от Драгоево на около 10 км от центъра на селото. Очевидци споделят, че в тази гориста местност са откривани останки от градежи. Развалини от църкви се срещат и в местността **Кр̀шов дол** (Драгоево), в м. **Л̀пова ч̀ка** на **Църкѝвния прѝпек** (Драгоево). Останки от манастир е имало в м. **Ча̀ша** (Драгоево).

Църковище би трябвало да се търси в м. **Б̀йов ча̀р**, близо до с. Златар. Също и в **Бџка**, намираща се в Драгоевската гора в посока към манастира “**Св. Пантелеймѝн**”, в чиито покои се е оттеглил княз Борис I, покръстен с името Михаил (893 г.). По предание се знае, че навярно в м. **Бџка** е имало манастир, именуван “**Св. Никѝла**”. Оттам били вадени готови дялани камъни за строеж. За жалост тези свети места са проучени недостатъчно. Съхранило се е единствено името на мястото **Бџка**.

Подобно е и с топонима **Бџи баѝр**. Така се нарича неголяма височина в м. **К̀ч̀к баѝр**, на 4 км югозападно от гр. Върбица. Днес тази местност е заета с овощни градини и изоставени лозови насаждения.

Селищното име **Тр̀ница** е записано като село **Тор̀йча** на 26 март 1665 г. в турски Иджамал дефтери.⁷ В друг турски документ от 1865 г. селото е записано като **Тур̀джа**. Немюсюлманите тогава са били 67 ханета (домакинства) и 219 нюфузи. Значително по-малочислени са турците. Около това селище, както и около съседното Осмар, има няколко скални манастира, свидетелстващи за богат религиозен живот през Средновековието. Запазени са стенописи, епиграфски надписи, икони.⁸

Изказано е вече предположение, че името на с. **Трѡица** е във връзка със съществувалия през Средновековието в близост до селото манастир “**Св. Трѡица**”.⁹ Значима за науката е и скалната църква “**Диреклѹята**” в Осмарския боаз. Названието е поради съхранения и днес каменен стълб, намиращ се в средата на отвора ѝ. Светилището е издълбано на ок. 10 м височина от основата на уединената скала, наричана **Белбѣр канарьсь**. Тази църква (скален манастир) е подробно описана в трудовете на Стоян Маслев.¹⁰ В тази обител е открит и триредов надпис, издълбан на югозападната стена, датиран от XIII в. През 80-те години на миналия век В. Константинова прави уточнявания в четенето на надписа.¹¹

Стоян Маслев проучва и скални манастири от **Трѡишкия боаз**. У К. Шкорпил срещаме описание само на изкуствената пещера Манастѹра, наричана още **Балкан торла маарасѹ**. Той споменава и за изкуствените ниши дълбежи в скалата южно от **Мамѹл таѹш**.

Ст. Маслев допълва описанията на Карел Шкорпил и по отношение на надписите и изображенията в манастира в местността “**Осмарските колѡнии**”. В един от надписите ясно се чете името на някой си граматик Андрѣя.¹²

Костадиновият манастир, разположен в дъното на **Осмарския боаз**, е именуван в чест на цар Константин Тих (1257-1247). В надпис от този манастир името на царя е записано с народната му форма Костадиѹн, “лето 6772 [1264], индикт 7”.¹³ Костадиновият манастир е в местността **Костадинов дѡл** (с. Осмар). В тази обител има два черковни храма. Единият от тях е споменатият манастир, а другият, който се намира в изолирания скален блок **Диреклѹята**, е безименен. Към двете черкви принадлежат и няколко килии и гробници.

Тук не споменаваме всички обекти, чиито имена са съхранени в топонимията на Преславско, повече от тях променени под влияние на дългото турско робство (срв. напр. **Хаджѹ махлѣ** (с. Иваново), **Хаджѹ керѣз** (с. Иваново), **Хаджѹ Йѡн** (с. Нова бяла река), **Хаджѹ Олунѹн Корусѹ** (с. Божурово), **Хаджѹев грѡб** (с. Златар), **Хаджѹ Гѡлджа** (с. Осмар), **Хаджѹев клѡденец** (с. Миланово), **Хаджѹ Кѡльовите нѹви** (с. Суха река), **Хаджѹйска** (с. Иваново), **Хаджѹ Кѹльовите ливѡди** (с. Суха река) и др., образувани по прозвища на хаджии).

Останки от християнско време има в МН Гѹбек клисе (**Г’убѣклись**) – около гр. Велики Преслав. В местността са открити от археолозите

основите на няколко базилики от Средновековието, в които навярно са се молели бременни жени. Името Гюбек клисе по всяка вероятност е от тур. Göbek “пъп” и kilise “църква”.

Всички названия недвусмислено подчертават наличие на интензивен християнски живот¹⁴, достигал нярядко своя разцвет. Това се е случвало не само по времето на Първото и Второто българско царство. Животът в тези християнски средища не угасва и в робските години. Сигурно доказателство в това отношение са и Осмаро-Троишките манастири и църкви, а също и данните, съхранени в ономастиката до наши дни.

БЕЛЕЖКИ

- ¹Милетич, Л. Старото българско население в Североизточна България. С., 1902, с. 113.
- ²Кръстев, Б. Топонимията на Преславско. Шумен, 2003 (ръкопис).
- ³Христов, Г. Християнски елементи в Родопската топонимия. – В: Родопски изследвания, 1956, с. 230–241.
- ⁴Кръстев, Б. Село Драгоево, Шуменско (Материали и документи). Шумен, 1998, с. 67.
- ⁵Срв. Тотев, Т. Двама шуменци зографи от преди Освобождението. – Шумен и Шуменско. Т. 3, 1971, 89–96.
- ⁶Маринов, В. Герлово. С., 1970, с. 16.
- ⁷Кръстев, Б. цит. съч., с. 31.
- ⁸Вж. във в. “Шуменска заря”, 16 юни 2003.
- ⁹Срв. в: Златарски, В. Студии по българска история. – Български преглед, т. IV, 1897, № 30, с. 60.
- ¹⁰Маслев, Ст. Неизследвани скални църкви в Коларовградско. – Известия на Археологическия институт. Т. XXVI, 1963, 95–105.
- ¹¹Константинова, В. Средновековни надписи от Шуменско (XII–XV в.). – Palaeobulgica / Старобългаристика, 1983, № 3, с. 74.
- ¹²Кръстев, Б., Тодорова, К. Село Осмар, Шуменско (селищно проучване). Велико Търново, 2000, с. 20.
- ¹³Попконстантинов, К. Сб. Плиска, Мадара, Преслав. Т. 2, 1978.
- ¹⁴Русева, Здравка. Новооткрита раннохристиянска базилика ще пренапише историята на древните българи. – Вж. в: в-к “Шумен”, бр. 43, год. I от 12–14.VIII.2003 г. Съобщава се за откритата от археолога Тодор Балабанов базилика под аула на хан Омуртаг, датирана IV–V в., т.е. два века преди идването на аспаруховите българи.